

Regeringsbildaren Oscar II

I

Den ministerkris, vars slut betydde statsminister Robert Themptanders avgång och riksmarskalken Gillis Bildts utnämning till regeringschef var osedvanligt långdragen och segsliten. I sina memoarer har Oscar II berättat om krisens olika faser samt även bilagt »alla viktiga brev som för ändamålet växlades» för att därigenom »giva framställningen sanningens oomtvistliga prägel».¹ Kungen säger sig inte ha tvekat om vem han skulle kalla till statsminister, då Themptander inte längre ville tjänstgöra i hans råd. »Hela landet, kan jag väl säga, och alla partier i lika hög grad, mina statsråd ej minst, önskade liksom jag själv ärkebiskop Sundberg. . . . Han var, och med skäl, högt aktad såsom en rättänkande, högsinnad och fosterlandsälskande man, samt hade nu senast öppet bekänt sig till moderat protektionistiska åsikter. Det var just en sådan man jag ansåg staten nu behöva.»²

Ärkebiskopen var emellertid ej villig att bifalla kungens begäran. Han tackade upprepade gånger nej – trots att han utsattes för en synnerligen intensiv övertalningskampanj.³ Kungen trodde visserligen att han till slut skulle överta posten »men snart

¹ OSCAR II, *Mina memoarer I. Med företal och kommentar utgivna av Nils F. Holm. Stockholm 1960* (cit. *Mina memoarer*) s. 154.

² *Ibid.* s. 155.

³ Sista brevet från kungen till Sundberg finns avtryckt i memoarernas löpande text s. 158 ff. Det medfördes av kronprins Gustaf och riksmarskalken Gillis Bildt på deras resa till Sundberg 25/1 1888.

togo hans betänkligheter ånyo överhand, och jag tror mig veta att det denna gång var hans eljest av mannen i högsta grad ostensivt kommenderade hustru, som bestämde och befästade hans vägran!»⁴

Efter det att Sundberg lämnat definitivt avböjande svar vände sig kungen till Gillis Bildt, som »kunde räknas bland de främsta av vår familjs gamla, välprövade trotjänare och vänner».⁵ Bildt var ej heller han villig men Kung Oscar berättar, att han lyckades att förmå »den ädle och lojale patrioten att giva efter för mina och för sina politiska vänners enträgenhet, och på en tid av högst ett år övertaga statsministerämbetet, såvida han kunde lyckas få statsrådet fulltaligt». Därefter kunde kungen efter en veckas »ofta 'penibla'» underhandlingar den 6 februari glad slå upp dörrarna till statsrådssalen för den nya ministären. Fyra statsråd hade gått över från Themptander till Bildt eftersom »det gällde att inleda en försonlighetspolitik och söka mildra partisplittringen».⁶

Den bild kungen ger av regeringsväxlingen är fullt klar: Det lyckades statsöverhuvudet att trots vissa svårigheter bilda en ministär efter eget kynne och han kunde därmed undvika de farliga parlamentariska prejudikat som hotat då tullvännerna skulle efterträda frihandlarna i regeringen.

Regeringsbildningen 1887–1888 har i hög grad tilldragit sig forskningens intresse. Den har tidigare ingående behandlats av Leif Kihlberg och Torsten Petré och i år har en synnerligen noggrann genomgång utförts av Per Sundberg i hans avhandling om ministärerna Bildt och Åkerhielm.

Leif Kihlberg har angivit frågeställningen, då han diskuterat i vilken grad den Bildtska ministärbildningen kan anses parlamentarisk eller ej. Kihlberg kom till det resultatet, att den regering för vilken riksmarskalken ställde sig i spetsen inte hade

⁴ Mina memoarer s. 160.

⁵ Citatet från Mina memoarer s. 157. Om hur Bildt kallades se s. 160 ff.

⁶ Ibid. s. 161 ff.

karaktären av partiministär utan att istället regeringsbildningen visade konungamaktens stora inflytande. Kungen var den egentlige ministärbildaren och var »ej ens benägen att låta någon väsentlig del av denna ministärbildarfunktion övergå på den designerade statsministern såsom ställföreträdare». Som ett avgörande bevis anför Kihlberg, att den Bildtska ministären inte var homogen. Fyra frihandlare satt vid sidan av fem protektionister och detta trots att tullvännerna enligt deras tidningar hade ett absolut krav på en enhetlig, protektionistisk regering. Kihlberg menar, att kungens aktivitet hindrade dem från att fullfölja sina önskningsar.⁷

Den analys, som Kihlberg verkställt är gjord utifrån ett mycket begränsat källmaterial. Nästan uteslutande tidningar och officiellt tryck har stått honom till buds. Torsten Petré har i sin gradualavhandling om ministären Themptander kunnat utnyttja åtskilliga privata källor men han har kommit till i huvudsak samma resultat som Kihlberg. Protektionisterna kunde inte genomdriva sin önskan om en homogen ministär utan fick böja sig för kungamakten, vilken kunde hota med en riksdagsupplösning, som troligen skulle beröva tullvännerna den ernådda majoriteten i riksdagens andra kammare. Oscar II spelade med kronprinsens hjälp en avgörande roll och satte en effektiv spär för protektionisternas önskemål om en »ren» tullvänlig ministär. Det för Petré viktigaste källmaterialet är tre dagböcker förda av statsminister Themptander, civilminister E. von Krusenstjerna och ecklesiastikminister C. G. Hammarskjöld. Dessutom har han använt sig av en del brev, framför allt från A. N. Sundbergs samling.⁸

⁷ LEIF KIHBERG, Den svenska ministären under ständsriksdag och tvåkammar-system Intill 1905 års totala ministerskifte. Uppsala 1922. (cit. Kihlberg) s. 360 ff citatet från s. 371.

⁸ TORSTEN PETRÉ, Ministären Themptander. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala, XXI. Uppsala 1945 (cit. Petré) s. 221 ff. Petré sammanfattar på s. 240 f: »Konungen hade sålunda lyckats hävda sin ståndpunkt beträffande regeringsskiftets omfång gentemot majoritetspartiets innersta önskan.

Per Sundberg har för sin skildring av krisen haft möjlighet att utnyttja ytterligare en stor mängd privat material. Han har bl. a. använt sig av åtskilliga brev och koncept från statsminister Gillis Bildts samling. Sundberg har i detalj kunnat följa de olika förhandlingarna och har även gjort en fyllig analys. Sammanfattningsvis anser han sig kunna fastslå att Kihlbergs slutsatser i huvudsak visat sig riktiga. Han betonar, att kungen kunnat utestänga »de verkliga protektionistledarna» genom att »konsekvent hänvända sig till moderata kandidater». Vad beträffar frågan om vem som »bildade ministär» är Sundberg något tveksam och betonar Bildts, Albert Ehrensvärds och P. A. Bergströms inflytande, men fastslår dock att kungamakten utövade »ett högst betydande inflytande».⁹

Det anmärkningsvärda har sålunda inträffat, att de tre forskare som mest ingående behandlat ministärkrisen vid årsskiftet 1887–88 kommit till samma resultat. Trots vissa inbördes variationer vill de ge samma svar på den fråga de sett angelägnast att besvara: den som rör regeringens förhållande till kung och riksdag. De anser, att Oscar II förmådde hävda sin kungliga maktställning och att protektionisterna – makthavarna i riksdagen – fick göra avkall på sina ursprungligen uppställda krav. Ministären Bildt innebar en kungamaktens seger.

De tre forskarnas resultat är inte bara sinsemellan likartade. Den bild de ger överensstämmer även med den i Oscar II:s memoarer. Per Sundberg, som är den ende som hittills brukat memoarerna i vetenskapligt syfte fick först på ett sent stadium ta del av dem. De kunde dock inarbetas i framställningen utan »väsentligare ändringar i manuskriptet».¹⁰

Och bakgrunden härtill torde utan tvivel ha varit det hotande alternativet riksdagsupplösning.»

⁹ PER SUNDBERG, *Ministärerna Bildt och Akerhielm. En studie i den svenska parlamentarismens förgårdar*. Stockholm 1961. (cit. Sundberg) s. 17 ff. Citaten från s. 70 f.

¹⁰ *Ibid.* s. 4 f.

Trots att forskningarna kring regeringskrisen 1887–88 varit synnerligen livliga har ännu ingen verklig analys av det vidlyftiga källmaterialet företagits. Dagböcker och brev har – efter vad det vill synas – använts utan att någon egentlig hänsyn tagits till författarens partitillhörighet, till uppgiftslämnare och till adressat. Ej heller har pressmaterialet närmare analyserats. I denna framställning skall göras en genomgång av de källor som bedömts viktiga för den protektionistiska regeringsbildningen. Speciell uppmärksamhet skall ägnas åt frågan i vilken mån källmaterialet kan ge besked om tullvännernas i riksdagen inställning till regeringskrisen och regeringsbildarna.¹¹

II

Statsminister Robert Themptanders dagbok är föga utförlig. Författaren ger dock i korta och pregnanta satser en klar bild av regeringskrisen. Dagboken har också kommit att spela en mycket viktig roll för Petrés och Sundbergs framställningar. Den är så vitt man kan bedöma förd dag för dag och endast i ett par fall göres tillbakablickar.

Under tiden 20 november 1887 till den 5 februari 1888 har Themptander omnämnt de protektionistiska regeringsbildningsförsöken vid inte mindre än 21 olika tillfällen. Statsministern har dock inte själv aktivt deltagit vid förhandlingarna – mer än i ett par undantagsfall. Det var när han tillsammans med utri-

¹¹ I min licentiatavhandling »Protektionisterna och unionsfrågan 1888–1892» framlagd i september 1960 har jag utförligt behandlat ministärkrisen 1887–88. Med anledning av Per Sundbergs avhandling har jag funnit det lämpligt att på detta sätt redovisa vissa av mina forskningsresultat.

Vid ventileringen av Sundbergs avhandling vid Stockholms universitet 4/2 1961 vidrördes en del av de problem, som tas upp till behandling i denna framställning. Bl. a. ställde sig fakultetsopponenten Hans Meijer kritisk till den roll Sundberg tilldelat kungen under regeringskrisen medan andre opponenten fil. lic. Tomas Hammar efterlyste en presentation av det nya källmaterial Sundberg framdragit. Han önskade även en analys av pressmaterialets representativitet.

kesministern Albert Ehrensvärd samtalade med Anton Niklas Sundberg, då denne i början av december sonderade möjligheterna att överta statsministerämbetet.¹ I januari omtalar han, att han diskuterat krisen med Bildt och därvid uppmanat denne att på alla sätt söka påverka Sundberg för att öka hans villighet att överta statsministerposten.² Under de dagar då Bildt vid intensiva förhandlingar sökte få till stånd en ministär ingrep dock ej Themptander – så vitt man kan bedöma av hans dagbok – mer än eventuellt i fråga om Krusenstjernas övergång till den nya regeringen.³ För övrigt tycks den avgående statsministern ha förhållit sig avvaktande och lyssnande.

De många meddelanden som Themptander nedtecknat i sin dagbok om regeringskrisen har han fått i andra hand. Och i de flesta fall har han haft en alldeles bestämd informationskälla. Det är Oscar II, som nästan dagligen underrättat honom om de förda förhandlingarna. I inte mindre än elva fall uppger Themptander direkt, att han samtalat om regeringskrisen med kungen.⁴ Säkerligen har det dock hänt flera gånger.⁵ Illustrerande för Oscar II:s betydelse som nyhetsförmedlare är en notis i dagboken den 31 januari. Themptander skriver: »Bildt ännu på sina rum. Frågan om den nya ministärens bildande ännu föga avancerad. Jag har dock i dag ej sett kungen.»

Man kan således fastställa, att uppgifterna om regeringsbildningen i Themptanders dagbok till största delen emanerar från kungen. Författaren har stått isolerad i förhållande till tullvän-

¹ Themptanders dagbok 1/12, 5/12 och 6/12 1887 (F 941 b: 11 UUB).

² Ibid. 13/1 1888. Themptander och Bildt hade kommit samman för att diskutera arrangementen i samband med prins Oscars förmäling med Ebba Munck. (F 941 b: 12 UUB).

³ Themptander uppger 4/2 1888, att Krusenstjerna bett honom uppvakta kungen och meddela denne, att Krusenstjerna börjat ångra sitt tidigare löfte att ingå i ministären Bildt.

⁴ Ibid. 25/11, 27/11, 28/11, 1/12, 5/12, 6/12 1887, 24/1, 25/1, 28/1, 2/2, 5/2 1888.

⁵ Ibid. bl. a. 16/12 1887, 26/1, 1/2, 4/2 1888.

nera inom riksdagen och endast i ett par undantagsfall haft kontakt med de båda statsministerkandidaterna.

Statsrådet J. E. von Krusenstjernas dagboksanteckningar är av annan karaktär än Themptanders. Dagboken är endast sporadiskt förd men innehåller i stället längre berättande avsnitt. Författaren gör långa tillbakablickar och skildrar exempelvis den Bildtska regeringsbildningen i en som han själv anmärker »schematisk-kronologisk redogörelse», då utgången av krisen redan var känd.⁶

Krusenstjerna hörde till de fyra statsråd, som flyttade över från den Themptanderska till den Bildtska regeringen. Han var dock övertygad frihandlare och det är tydligt att han vid den här behandlade tiden kände sig mera solidarisk med Themptander och frihandlarna än med Bildt och protektionisterna.⁷ Förhållandet mellan kungen och Krusenstjerna synes även det ha varit mycket gott.⁸ Däremot tycks ej heller denne dagboksförfattare haft några förbindelser med protektionisterna. Enligt noteringarna i dagboken konfererade han endast vid ett tillfälle med Bildt och då var även Lovén, Ehrensvärd och kronprinsen med.⁹

En genomgång av de avsnitt i Krusenstjernas dagbok, vilka behandlar Sundbergs och Bildts regeringsbildningsförsök visar att författaren endast i undantagsfall själv upplevt vad han be-

⁶ J. E. von Krusenstjernas dagbok 8/2 1888. (Hos överstelöjtnant Lennart von Krusenstjerna, Stockholm [avskrift]).

⁷ Krusenstjernas kontakt med Themptander var mycket livlig. Typiskt är, att då Krusenstjerna började ångra sitt löfte till Bildt att inträda i den nya kombinationen, så uppsökte han Themptander och bad denne att till kungen framföra hans betänkligheter. Krusenstjernas dagbok 8/2 1888.

⁸ Om sitt företräde för majestätet den 2/2 1888, då han uppmanades att stå kvar i kungens råd, berättar Krusenstjerna i översikten 8/2: »Kungen tog mig på ett sådant sätt, att jag ej hade kraft säga nej. Han ville ej hava partiregering utan en försonlighetsministär och då måste några av de gamla vara med. Han var fästad vid mig osv.»

⁹ Krusenstjernas dagbok 8/2 1888.

rättar. I fyra fall uppger han, att kungen varit informationskällan¹⁰ och vid lika många tillfällen kan man fastställa Themptander som meddelare¹¹ medan Hammarskjöld och Ehrensvärd var sin gång uppgives som källa.¹² Endast vid ett tillfälle stammar uppgifterna från ett sammanträde hos Bildt.¹³

Slutsatserna beträffande Krusenstjernas dagbok måste bli likartade dem om Themptanders. Man får kungens och frihandlarnas version av händelseförloppet. Med protektionistlägret hade Krusenstjerna ingen kontakt. Om vad man ansåg där visste han inte mer än vad som berättats honom i andra eller tredje hand.

Den 26 januari 1888 fick statsrådet C. G. Hammarskjöld mottaga besök av chefen för den norska statsrådsavdelningen i Stockholm Ole Richter. Denne ville ha underrättelser om den politiska ställningen och frågade bland annat om de påtänkta statsministrarnas åsikter i den norska frågan. Efter ett referat av det samtal som utspann sig kommenterar Hammarskjöld i sin dagbok, att det var mycket märkligt att den norske statsministern vänt sig just till honom för att få informationer. Han var ju varken någon ledare eller hade någon kontakt med dem som nu stod i begrepp att bilda en ny ministär.¹⁴ Hammarskjölds förvåning var berättigad. Den dagbok han efterlämnat bekräftar påståendet, att han inte intog någon central plats vid regeringskrisen. Förbindelserna med tullvännerna var i det närmaste obefintliga.

Hammarskjöld har skrivit en personlig dagbok. Han gör mycket lite för att dölja sina antipatier. Gentemot den protektionist, som skulle efterträda honom på ecklesiastikministertaburetten,

¹⁰ Ibid. 25/11, 12/12 1887, 25/1 och 8/2 1888.

¹¹ Ibid. 6/1, 1/2 samt två gånger 8/2 1888.

¹² Ibid. 11/12 1887 och 1/2 1888.

¹³ Ibid. 8/2 1888.

¹⁴ C. G. Hammarskjölds dagbok 26/1 1888 (F 861 ck: 5 UUB).

Gunnar Wennerberg, var han direkt aggressiv.¹⁵ Även i fråga om andra protektionistiska statsråds kandidater är Hammarskjöld påfallande skarp i tonen. Bildt behandlas överlägset men säges ändå vara att föredraga framför Reuterswärd et consortes.¹⁶

De Hammarskjöldska dagboksanteckningarna är synnerligen utförliga. I dem har till synes nedskrivits allt som författaren fått reda på om regeringskrisen – även de mest osäkra uppgifter. Endast vid ett tillfälle deltog han i förhandlingar om den nya regeringen. Det var då han uppsöktes av Sundberg, då denne höll på att undersöka möjligheterna för en ny regering under hans chefsskap.¹⁷ I samband med riksdagens öppnande samtalande även Hammarskjöld med Bildt, som uppmanade honom att söka övertala ärkebiskopen att mottaga statsministeruppdraget. Riksmarskalken sade sig nämligen tro att ärkebiskopen och ecklesiastikministern kom mycket väl överens.¹⁸ Hammarskjöld tycks dock ej ha varit i kontakt med Sundberg efter sammanträffandet den 7 december.

Bland dem som Hammarskjöld diskuterat krisen med och fått uppgifter om dess utveckling av intar Robert Themptander den mest framträdande platsen. Han uppges som informationskälla fem gånger¹⁹ och står säkerligen också bakom flera notiser – även om dagboksförfattaren inte angivit detta. För övrigt anföres som direkta meddelare bl. a. kungen, kronprinsen, Ehren-

¹⁵ Exempler på negativa omdömen om Wennerberg kan mångfaldigas. Se bl. a. 30/1 1887 samt 1/2 och 5/2 1888. Då det blir klart, att Wennerberg skall inträda i den Bildtska ministären på Hammarskjölds plats kommenteras i dagboken 5/2 1888: »W-g kommer att hålla vackra tal, i allmänhet låta ärendena skötas av expediteschef och kansliråd, någon gång gripa in och ställa till oreder samt [...] kompromettera regeringen och departementet. Jag är mycket ledsen över hans utnämning, som jag fruktar blir till stor skada för vårt undervisningsväsen.»

¹⁶ Ibid. 29/1 1888.

¹⁷ Sundberg frågade Hammarskjöld om han ville sitta kvar på sin taburet med ärkebiskopen som chef. Ibid. 7/12 1887.

¹⁸ Ibid. 26/1 1888.

¹⁹ Ibid. 30/1, 1/2 två gånger, 5/2, 6/2 1888.

svärd och Krusenstjerna.²⁰ Dessutom må nämnas att Arvid Posse omtalade Sundbergs nej för Hammarskjöld.²¹

Det torde framgå av denna genomgång, att Hammarskjölds dagbok inte mer än i ett par fall är en förstahandskälla. Författaren har istället uppsnappat nyheterna i andra och tredje hand. Det framgår dessutom av de namn han redovisat som uppgiftslämnare, att han rört sig inom en begränsad grupp. De som dominerar är statsråden i den avgående frihandelsministären samt kungen och kronprinsen. Med några protektionister tycks han inte ha haft något samband.

Begränsningen hos alla de här genomgångna dagböckerna är uppenbar. De kan endast på ett par undantag när lämna några direkta och säkra uppgifter om den politik protektionisterna förde eller önskade föra. Undersökningen har också visat, att de tre dagboksskrivarna i hög utsträckning är direkt eller indirekt beroende av en speciell uppgiftslämnare: kungen. Innan något säges om den tendens, som härigenom eventuellt kommit dagböckerna till del skall en analys av Oscar II:s syn på regeringskrisen göras sådan som den bl. a. framkommer i hans memoarer.

Oscar II har – som framgår av ett ovan gjort referat – tämligen utförligt skildrat krisen i sina minnesanteckningar. I ett förord till den publicerade memoarsviten påpekar Nils F. Holm, att Oscar II syftade längre än en vanlig memoarförfattare: »Oscar II har velat åt framtiden ge en historiskt dokumenterad förstahandsskildring av sin tids händelser. Han har därför icke, trots händelsernas närhet, litat endast till sitt minne, utan han bygger i stor utsträckning sin framställning på ett omfattande källma-

²⁰ Hammarskjöld har noteringar om kontakt med kungen 24/11, 4/12 1887, med kronprinsen 1/12 1887, 5/2 1888, med Ehrensvärd 29/12 1887, 5/2 1888 och med Krusenstjerna 29/1 1888. I många fall är det givetvis omöjligt att fastställa varifrån Hammarskjöld fått uppgifterna.

²¹ Ibid. 29/1 1888.

terial.»²² Vad beträffar regeringskrisen 1887–88 har kungen som komplement till sin skildring låtit bifoga de brev han växlade med ärkebiskop Sundberg. Från den Bildtska regeringsbildningen har dock inga brev bilagts.

Konung Oscar var mycket livligt engagerad i regeringskrisen. För honom gällde det inte endast att få en lämplig statsminister. Viktigare var att vid växlingen mellan protektionism och frihandel demonstrera att det svenska statsskicket inte kände till den parlamentarism som genomförts i Norge fyra år tidigare. Redan i sitt första brev till Sundberg skriver kungen apropå Themptanders avgångsönsknings, vilka han påstår sig snart inte längre kunna motstå: »Jag har väl gjort allt vad i min förmåga stått för att hindra att här skulle givas prejudikater med för mycken smak av parlamentarism (som jag avskyr) och genom vilken valurnan skulle få en för stor hyllning . . .»²³ Han har uttalat sig i överensstämmande anda i sina memoarer, där parlamentarismen karaktäriseras som »den moderna avgud» vilken det gällde för kungamakten att på alla sätt motarbeta: »Jag åträdde just att genom konungamaktens handlingssätt giva yttre vittnesbörd om, att jag lika litet vill hylla valurnans som voteringsurnans efemära majestät.»²⁴

Oscar II:s strävan att söka undvika parlamentariska prejudikat har framhållits av en tidigare forskning.²⁵ Man har uppmärksammat, att han eftersträvade ett begränsat regeringsbyte. Man har också noterat, att han i tidningspolemiker inte bara vände sig mot dem som påstod, att det fanns parlamentariska drag i det svenska statsskickets praxis utan även mot dem som brukade parlamentariska termer såsom att »bilda ministär».²⁶ Men han stred mot parlamentarismen även på andra fronter.

²² Mina memoarer s. VII.

²³ Oscar II t. A. N. Sundberg 21/11 1887 (T I ci UUB). Detta brev finns ej med i memoarerna.

²⁴ Mina memoarer s. 152.

²⁵ Se bl. a. KIHLEBERG s. 364 f, PETRÉ s. 215 f, SUNDBERG s. 22 f.

²⁶ KIHLEBERG s. 365, SUNDBERG s. 69.

Oscar II förnekar inte i sina memoarer, att det var åtskilliga svårigheter förknippade med den utdragna regeringskrisen. Orsakerna härtill angives dock väsentligen vara av personlig natur. Om de politiska motiven talas så lite som möjligt. Sundberg och Bildt kallades till statsministerposten på grund av att de var rättänkande och fosterlandsälskande män. Att de var protektionister synes ha kommit först i andra hand. Ärkebiskopens definitiva nej förklaras med att hustrun ställde sig mycket negativ till mannens statsministerplaner. Hans starka politiska betänkligheter och kontakterna med den protektionistiska partistyrelsen omnämnes ej eller beröres endast parentetiskt.²⁷

Betecknande för skildringen i Oscar II:s memoarer är den teckning kungen gör av riksmarskalken. Han framkallar bilden av »den trogne och lojale patrioten», av kungatjänaren vars åsikter stod helt i harmoni med hans egna.²⁸ Verkligheten torde ha varit en annan. Några brev från Gillis Bildt till kollegan inom hovförvaltningen kabinettskammarherren och protektionisten Sixten Flach ger intressanta upplysningar om Bildts förhållande till kungen. En mera ingående undersökning kan här vara på sin plats, eftersom Bildts personliga politiska uppfattning är väsentlig för tolkningen av hela regeringskrisen.

Gillis Bildt invaldes i första kammaren av Stockholms stadsfullmäktige i januari 1887. Han kom in med hjälp av protektionisternas röster och mot kungens vilja. Oscar II synes häftigt ha motarbetat att Bildt engagerade sig i ett parti, som bekämpade regeringspolitiken och han förmådde också riksmarskalken att tillstålla överståthållaren en skrivelse, där Bildt meddelade, att han inte önskade väljas för ett visst parti. Trots detta accepterade Bildt, att protektionisterna valde honom och han anslöt

²⁷ Mina memoarer s. 154 ff.

²⁸ Mina memoarer s. 157 f. Jfr även KIHLEBERG s. 367 f, PETRÉ s. 235 och SUNDBERG s. 41 ff, som tecknat porträtt av Bildt vilka i stort överensstämmer med det kungen givit i sina memoarer.

sig till den tullvänliga gruppen i första kammaren.²⁹ Det kan i detta sammanhang vara värt att anföra några ord från Gillis Bildt till kabinettskammarherren Sixten Flach, skrivna strax efter invalet. Bildt uttalar sig där om hovmännen som politiker och anledningen är att Flach skrivit och frågat hur han skall förhålla sig under den pågående valkampanjen inför andrakammarvalen. Bildt förklarar, att det aldrig »varit satt ifråga, att hovmännen hade mindre politiska rättigheter än andra, men otvivelaktigt är det en oavvislig plikt för dem, att i utövandet av dessa rättigheter iakttaga mycken takt och grannlagenhet».³⁰

Såsom aktiv politiker förfäktade Bildt andra åsikter än den frihandelsvänlige kungen. I augusti beklagade han sig för Sixten Flach över landets bedrövliga ekonomi och berättar: »Sedan vi senast sammanträffade har Hans Majestät ej talat med mig i någon av våra inre politiska frågor. Då Hans Maj:t väl vet vad jag i dessa frågor tänker äro de slutsatser jag härav drager ej av det glada slaget, då min övertygelse, att så som det nu går, det går illa, med varje dag vinner bekräftelse».³¹

I september var – såsom Petré visat – Gustaf Sparre erbjuden statsministerposten.³² Ryktet härom hade nått Sixten Flach genom redaktören för Norrköpings Tidningar Ludvig Eklund. Flach beklagade i brev till Bildt det fattade beslutet eftersom Sparre var en »en utpräglad frihandlare» i lika hög utsträckning som Themptander och skulle valet av honom endast öka förbitteringen hos protektionisterna. Enligt Flachs och – efter vad han uppger – även Eklunds uppfattning var det nödvändigt, att en försonlighetsministär bildades och man ansåg, att Bildt var den

²⁹ Bildts riksdagsmannaval har behandlats av PETRÉ s. 132. Oscar II:s skildring av händelsen i Mina memoarer s. 158 torde kunna karaktäriseras som mycket överslättande.

³⁰ Gillis Bildt t. Sixten Flach 22/3 1887 (Flachska autografsaml. RA).

³¹ Gillis Bildt t. Sixten Flach 28/8 1887.

³² PETRÉ s. 191 f.

rätte mannen att ställa sig i spetsen för en sådan.³³ Ett odaterat brev från Bildt till Flach kan med all säkerhet ses som svar på Flachs ovan citerade brev. Bildt skrev bl. a.: »I saken tänker jag lika med herr kammarherren – men vad kunna vi göra, när kungen redan fattat sitt beslut och tillkallat G. S. Förtroende kan man ej tilltvinga sig.»³⁴

Av de här anförda brevcitaten torde klart framgå, att det är en förenkling att avfärda Bildt som en kungens man. Han hylade i avgörande frågor en annan uppfattning än kungen. Ett förhållande, som torde ha gjort stämningen mellan kungen och hans riksmarskalk spänd. Någon brytning var det dock aldrig fråga om. Bildt visste att det ställdes stora krav på en hovmans uppförande – inte minst i politiska ting. Han hade rätt att hylla och hävda en gentemot kungen självständig mening men fick inte göra det under demonstrativa former. Typiskt är att han officiellt förklarar sig ovillig att ingå i riksdagen som representant för ett visst parti men att han sedan utan vidare accepterar invalet och inom kammaren solidariserar sig med den sittande regeringens motståndare.³⁵ Formellt var han oklanderligt partiobunden men reellt hade han tagit ställning för protektionismen.

Teckningen av Bildt kan tas som ett exempel på tendensen i Oscar II:s memoarer. Kungen söker visa, att han valde en statsminister helt efter eget kynne. Följden blir att han måste förbigå den omständigheten, att Bildt under 1887 i den politiska fråga som var den helt dominerande vid årets olika riksdagsval och var orsaken till regeringen Themptanders avskedsansökan hade en annan uppfattning än han själv. Han har ej heller kun-

³³ Flach t. Bildt 1/10 1887 (Bildtska arkivet. Hos överste N. G. K. Bildt, Stockholm).

³⁴ Bildt t. Flach torsdags afton (oktober 1887), Flachska autografsaml. RA.

³⁵ Ett exempel på det förtroende Bildt åtnjöt bland tullvännerna i riksdagen är, att han inte sändes till Uppsala och Sundberg endast på kungens vägnar. I januari får han även åka dit på »riksdagsmäns» begäran. Telegram Bildt t. Sundberg 25/1 1888 (T 1 ci UUB).

nat omnämna det förtroende som Bildt förskaffat sig inom protektionistpartiet.³⁶

Memoarerna utgör en del av den kamp Oscar II under hela sin regeringstid förde mot parlamentarismen. Medvetet eller omedvetet har han framhåvt den roll han själv spelade och undertryckt andra politiska maktfaktorer. Spår av denna kamp finns också i de ovan genomgångna statsrådsdagböckerna. Kungen var för dessa den viktigaste uppgiftslämnaren. Han har haft intresse av att ge sina meddelanden om förhandlingarnas gång en liknande tendens som den i memoarerna genom att betona sina egna och kronprinsens insatser och att undervärdera andras. För samtid och eftervärld gällde det att visa, att kungamakten var stark nog att bilda regering i Sverige.

Ett exempel på hur den kungliga tendensen framträder i dagböckerna är då Themptander konstaterar, att kungen »sade sig hava utsett en delegation av förtroendemän från båda kamrarna att inverka på Sundberg . . .».³⁷ Vad som hade skett var att kungen till sig hade uppkallat *den protektionistiska partistryrelsen* för att få denna att avge en solidaritetsförsäkran inför en eventuell regering Sundberg.³⁸ Belysande är även Themptanders notis 2/2 1888: »Jag var uppe hos kungen, som glad omtalade, att han nu med kronprinsens tillhjälp fått ministären klar.» De insatser, som gjorts av Bildt och protektionisterna var i detta sammanhang inte lämpliga att framhålla.

Två viktiga källgrupper är härmed genomgångna: statsrådets dagböcker och kungens memoarer. Resultatet är entydigt. De är båda behäftade med en stark tendens. De berättar mera om hur kungen önskade att regeringsbildningen skulle uppfattas än om det faktiska förhållandet. Återstår nu att granska de brev, som skildrar regeringsbildningen.

³⁶ Det stöd, som Bildt fick åtnjuta under sin regeringsbildning från protektionistkommittén omnämns inte alls i Mina memoarer.

³⁷ Themptanders dagbok 24/1 1888.

³⁸ SUNDBERG s. 31.

III

Ett överväldigande stort antal brev finns bevarade från regeringskrisen. För att dessa skall kunna användas i en vetenskaplig framställning fordras en ingående analys, där hänsyn tages till uppgiftslämnare, författare och adressat. För den genomgång som här skall göras har materialet delats upp i tre grupper. Den första utgöres av sådana brev som växlades mellan parterna i regeringsbildningsförhandlingarna. Gruppen har blivit mycket stor eftersom Sundberg bodde i Uppsala och Bildt låg sjuk under nästan hela den tid, då han sökte få till stånd en regering. Man har således tvingats föra en stor del av förhandlingarna per brev. De övriga båda grupperna är uppdelade efter brevavsändarnas politiska hemvist. I den ena gruppen har breven frihandlare och i den andra protektionister till författare.¹

Förhandlingsbrevens under den Sundbergska kandidaturen domineras helt av korrespondensen mellan kungen och ärkebiskopen.² En del av dessa brev har kungen låtit bifoga sin memoarframställning. Detta förhållande gör, att det finns skäl till

¹ Givetvis kommer endast sådana brev som bedömts väsentliga för uppfattningen om regeringskrisen att behandlas. Ett exempel på sådana som helt lämnas åsido är de fem brev andrakammarledamoten S. A. Hedlund skrev hem till brorsonen och chefredaktören Henrik Hedlund i slutet av januari och början av februari 1888 (Hedlundska familje- och släktbrev i Göteborgs universitetsbibliotek). Dessa ger föga mer än vissa kommentarer, vilka i detta sammanhang saknar intresse. De ger även en bild av den ryktesspridning, som ägde rum omkring regeringsbildningen.

² Under krisen skrev Oscar II tre brev daterade 21/11, 5/12 1887 och 25/1 1888 till A. N. Sundberg samt översände två PM. Den ena är daterad 1/12 1887 och den andra 11/12 1887. Samtliga dessa finns i T 1 ci UUB. Två av breven finns avtryckta i Mina memoarer s. 158 f och s. 180 f. Det ena ingår i den löpande texten och det andra i en bilaga. Av Sundbergs brev till kungen finns ett i avskrift och ett i koncept i T 1 ci UUB daterade 9/12 1887 och 27/1 1888. Båda dessa finns avtryckta i bilagan till Mina memoarer s. 182 ff. Som ett komplement till Sundbergs brev kan ses en PM författad av Gillis Bildt och överlämnad till kungen efter ett samtal riksmarskalken haft med Sundberg. UPM Bildt t. Oscar II 15/12 1887 (Koncept i Bildtska arkivet).

vaksamhet. Breven kan vara ett led i den framställning av regeringskrisen, som kungen velat ge i sina memoarer.

Utan tvivel är det så, att kungens brev till Sundberg har en halvofficiell natur. De var inte endast avsedda för mottagaren. Typiskt är att Themptander på ett tidigt stadium fick korrespondensen i avskrift och att den även överlämnades till Ehrensvärd.³ Det är mycket troligt, att breven skrevs med tanke på att de skulle ingå i den kungliga bevisföringen. En viss skillnad kan också märkas mellan de publicerade breven och dem som ej givits offentlighet. Brevet av den 21 november, som ej finns med i memoarerna har en annan ton än de övriga. Kungen omtalar mera oförbehållsamt de svårigheter han ställts inför genom Themptanders önskan att avgå.⁴

Sundbergs i memoarerna publicerade svarsbrev till kungen kan ej heller de sägas vara av »privat» natur. De är officiella avböjanden på kungens erbjudande till honom att bilda ministär. Ärkebiskopen har i sina formuleringar varit tvungen att ta en icke obetydlig hänsyn till mottagaren. Tyvärr är dock källmaterialet synnerligen magert, då det gäller att komplettera den av Sundberg i de båda breven givna »officiella» bilden av orsakerna till sitt avböjande.

Det material, som finns bevarat från förhandlingarna under den Bildtska regeringsbildningen är av helt annat slag än det från den Sundbergska. I stället för mer eller mindre officiella brev förekommer en livlig korrespondens mellan vissa av statsrådskandidaterna och kungen. Dessa brev gör det möjligt att i detalj rekonstruera delar av händelseförloppet under regeringskrisens sista dagar. Framför allt får man en klar bild av utrikesminister Ehrensvärds och justitieminister Bergströms inträde i

³ Themptanders dagbok 16/12 1887. Ehrensvärds avskrifter finns bevarade i Tosterupsaml. Alb. Ehrensvärds papper vol. 13. RA.

⁴ Oscar II skriver i brevet 21/11 1887, att han fann regeringen Themptanders avgångsönskemål »nästan absurt» och parlamentarismen förklarar han att han »avskyr». I de publicerade breven uttrycker sig kungen mera försiktigt.

regeringen.⁵ Även från de övriga diskussionerna om regeringens sammansättning finns en del brev bevarade mellan Oscar II och Bildt samt mellan den designerade statsministern och Ehrensvärd-Bergström.⁶ Ett par dramatiska brev berättar slutligen om den kris som den Bildtska kombinationen genomgick lördagen den 4 februari.⁷

Allt detta material härstammar från en enda vecka. Det är till synes överflödande rikt. Tyvärr är det behäftat med en allvarlig brist. Det ger en god uppfattning om kungens roll. Ehrensvärds och Bergströms krav och insatser speglas också mycket väl. Men det finns en viktig grupp, vilken nästan helt saknas: protektionisternas representanter i den planerade regeringen. I Bildts arkiv finns inga skrivelser från de blivande protektionistiska statsråden Fredrik von Essen, Gustav Lönegren, Hjalmar Palmstjerna eller statsråds kandidaten Edvard Casparsson. Från den protektionistiska gruppen är Gunnar Wennerberg den ende, från vilken ett brev till Bildt finns bevarat.⁸

Denna brist hos källmaterialet är beklaglig. Den gör att frihandelsgruppen och kungen får en alltför framträdande plats.

⁵ Bildt t. Ehrensvärd söndags f. m. [29/1 1888] (Tosterupsaml. RA) Oscar II t. Ehrensvärd 30/1 1888 (Tosterupsaml. RA) Ehrensvärd t. Bildt måndagsafton 30/1 1888 (Bildtska saml.) Bildt t. P. A. Bergström måndagsafton 30/1 1888 (G 21 aa 2 UUB) Bildt t. Oscar II tisdags f. m. [31/1 1888] (koncept i Bildtska saml.) Oscar II t. Bildt tisdag [31/1 1888] (Bildtska saml.) Oscar II t. Ehrensvärd 1/2 1888 (Tosterupsaml. RA) Oscar II t. Bildt kl. 11 aft. 1/2 1888 (Bildtska saml.) Ehrensvärd t. Bildt torsdag [2/2 1888] (Bildtska saml.). Avskrift av Ehrensvärds ultimatum för inträde i en ministär Bildt på vilket är tillskrivet med Ehrensvärds hand: »Originalt lämnat till H. M. Konungen och H. K. H. Kronprinsen den 1. febr. 1888. Alb. Ehrensvärd.» (Bildtska saml.)

⁶ Oscar II t. Bildt torsdags f. m. [2/2 1888] samt kl. 9 aftonen 2/2 1888 (Bildtska saml.) Bergström t. Bildt 3/2 1888 (Bildtska saml.) Oscar t. Bildt 3/2 1888 (Bildtska saml.).

⁷ G. Bildt t. Oscar II [4/2 1888] (koncept i Bildtska saml.) Bildt t. G. Akerhielm lördagsmorgon [4/2 1888] och eftermiddagen samma dag (Arkivet på Margretelund) G. Wennerberg t. G. Bildt lördag kl. 4 e. m. [4/2 1888] (Bildtska saml.).

⁸ O. a. brev Wennerberg t. Bildt.

Däremot blir det mycket svårt att besvara frågan om det protektionistiska riksdagspartiets roll under regeringsbildningen. Man får ej heller veta vad de tullvänliga statsråds kandidaterna ansåg om Ehrensvärds och Bergströms inträde i den nya regeringen. Endast Wennerberg meddelar att han »inte vidare haver några betänkligheter att rätta mig efter E. E. åsikt angående Bergströms inträde i ministären; detta på grund av de samtal jag i f. m. haft med flera av mina mest betydande meningsfränder.»⁹

De direkta förhandlingsbrevens är därmed behandlade. Återstår att genomgå dels den grupp som består av brev skrivna av personer med frihandelsvänliga åsikter dels den där brev författarna är protektionister.

Den frihandelsvänliga gruppen domineras helt av Ehrensvärd och Bergström. Den senare korresponderade flitigt med sin son Karl och har även skrivit ett utförligt brev till den danske statsmannen A. F. Krieger. Sonen Karl har inte mindre än fyra gånger fått meddelanden om krisens förlopp och till Krieger har Bergström lämnat en lång redogörelse, då den nya regeringen redan trätt till.¹⁰

Landshövdingen P. A. Bergström hade före sitt avfall från rågtullsvännerna i februari 1887 varit en av protektionisternas statsministerkandidater. Hans förändrade åsikter gjorde att han kom att stå tämligen isolerad såväl till tullvännerna som till frihandlarna.¹¹ Bergström var dock fortfarande mäktig ordförande i lagutskottet och hade skaffat sig en lång statsråds erfarenhet från de Adlercreutzka och Carlesonska konseljerna – två omständigheter som säkerligen gjorde honom värdefull på justitieministerposten för den vid svenska förhållanden ovane diplomaten Gillis Bildt.

⁹ Ibid.

¹⁰ P. A. Bergström t. A. F. Krieger 10/2 1888 (F 861 bc UUB) samt P. A. Bergström t. Karl Bergström 25/1, 1/2, 3/2 och 11/2 1888 (G 21 ac 4 UUB).

¹¹ PETRÉ s. 141 och s. 237.

De olika framställningar som Bergström efterlämnat om sitt inträde i den Bildtska ministären överensstämmer i huvudsak till form, innehåll och omfattning.¹² Det genomgående temat både i breven till sonen och i brevet till Krieger är Bergströms ovillighet och de ideliga och mycket starka påtryckningar, som han utsattes för från kungahuset. För Krieger berättar han att kronprinsen sagt honom »att konungen vore alldeles tillintetgjord, och vädjade till min loyauté och fosterlandskärlek. Nu var kniven satt å min strupe, så att jag fann mig nödsakad att kapitulera på de uppställda villkoren». Och till sonen skriver Bergström den 3 februari, att han genom att acceptera »bragt ett stort personligt offer» men att hans samvete vittnade om att han »i närvarande svåra förhållanden handlat rätt och som jag bort».

Bergström hade utan tvivel skäl att framställa sin egen ovillighet och kungens och kronprinsens trugande i så starka färger som möjligt. Han hade endast ett år tidigare under uppmärksammade former förklarat sig fientlig till alla rågtullar men gick nu trots detta med i den regering, vars första uppgift skulle bli att genomföra riksdagsbeslutet om rågtull. Dessutom hade han under krisens gång ideligen fått uppge tidigare intagna positioner. Han kunde vara beredd på kritik – även från sonen – och det gällde för honom att bygga upp ett starkt försvar.¹³

I vilken mån Bergström givit en tendentiös framställning är svårt att avgöra. Kungen berättar i sina memoarer att kronprin-

¹² Den enda mera väsentliga skillnaden är, att i ett brev till Karl Bergström 1/2 1888 insinueras, att Gillis Bildt skulle ha antagit kallelsen till statsministerposten av hänsyn till statsrådspensionen. I brevet till Krieger finns denna anspelning ej med. Observeras bör härvidlag, att brevet till Karl skrevs vid en tidpunkt, då Bergström hade tackat nej till den erbjudna justitieministerposten medan Krieger-brevet författades, då Bergström redan satt i regeringen Bildt.

¹³ Bergström är själv medveten om den fara han löpte. Men han konstaterade dock med en viss tillfredsställelse att »ingen lär kunna säga, att jag handlat av fåfänga, då jag icke fikar efter att bliva statsminister och excellens utan nöjt mig med en departementschefs anspråkslösare ställning.» P. A. Bergström t. K. Bergström 3/2 1888 (G 21 ac 4 UUB).

sen »halvtvang» Bergström in i ministären.¹⁴ Ehrensvärd skriver dock i ett brevkoncept, att kronprinsen kom till honom kl. 6 på aftonen »med det besked, att Bergström genast accepterat förslaget» att på vissa villkor ingå i en ministär Bildt.¹⁵

Utrikesminister Albert Ehrensvärd har efterlämnat två konceptartade anteckningar rörande regeringskrisen. Det ena behandlar det samtal, som Themptander och Ehrensvärd förde med Anton Niklas Sundberg den 1 december 1887.¹⁶ Themptander har i sin dagbok efterlämnat ett referat av diskussionen. Ehrensvärds koncept är betydligt mera omfattande än Themptanders dagboksnotis men de skildringar som ges överensstämmer väl i slutsatserna.¹⁷ Man kan således få en klar bild av hur de båda excellenserna uppfattade sammanträffandet med ärkebiskopen men de båda berättelserna kan naturligtvis ingenting säga om vad Sundberg i verkligheten ansåg. Speciellt som han tycks ha varit synnerligen kritisk till regeringen Themptanders politik just vid denna tid.¹⁸

Den Bildtska regeringsbildningen har Ehrensvärd skildrat utförligt dag för dag i ett brev till envoyén i Köpenhamn Lave Beck Friis. Om Ehrensvärds rekapitulation gäller i princip samma sak som vad beträffar Bergströms till sonen och till Krieger. Ehrensvärd framhåller också: »Jag inser mycket väl att jag skall bli oblitt bedömd på många håll . . .» Han hade all anledning att försvara sitt handlingsätt och bemöta väntad kritik genom att visa i vilken beträngd situation han var. Till Beck Friis skriver

¹⁴ Mina memoarer s. 161 f.

¹⁵ Ehrensvärd t. envoyén i Köpenhamn Lave Beck Friis 4/2 1888 (Koncept i Tosterupsaml. RA).

¹⁶ Konceptet ligger bland Albert Ehrensvärds papper, Tosterupsaml. RA volym 13.

¹⁷ Themptanders dagbok 1/12 1887: »Både Ehrensvärd och jag tyckte, att han mjuknade betydligt under samtalet och såg saken möjligare.» Ehrensvärds koncept: »Vårt intryck var, att han i den stunden icke var långt från att acceptera.»

¹⁸ Sixten Flach t. Gillis Bildt 29/11 1887 (Bildtska saml.).

han, att hans kvarstannande bevisade »att icke är det här i landet som parlamentarismen råder» och att om han fullföljt sin avsikt att avgå, så hade riksdagsupplösning blivit följden.

Slutligen bör konstateras att dessa brev från Bergström och Ehrensvärd huvudsakligen behandlar det egna inträdet i ministären. Om ministärbildningen i övrigt ger de mera summariska upplysningar. Om vad de ledande tullvännerna i riksdagen ansåg har de ytterst lite att säga.

Det material som hittills genomgått återspeglar ensidigt frihandlarnas syn på regeringskrisen. Denna omständighet gör helt naturligt, att den grupp, som återstår att genomgå – protektionisternas korrespondens – blir av stor vikt. Tyvärr är breven inte tillräckligt många för att man skall kunna tala om någon representativ samling protektionistiska vittnesmål.

Tre brevskrivare dominerar gruppen. Det är de båda ledande riksdagsprotektionisterna Patrik Reuterswärd och E. G. Boström samt kabinettskammarherren och tullvännen Sixten Flach. Alla tre har det gemensamt, att de med största tillfredsställelse uttalar sig om en ministär Sundberg. Reuterswärd konstaterar i brev till partivännen Gunnar Wennerberg, att »utan tvivel finns det ingen som i denna stund hellre skulle ses vid styret än ärkebiskopen».¹⁹ Boström använder nästan ännu varmare ordalag då han skriver till redaktören för protektionistiska Norrköpings Tidningar, att ärkebiskopen »är ej blott den bäste utan ock nästan den ende, ty nu mera än någonsin hänger allt på en klok och försiktig ledning, men som därtill måste vara bestämd».²⁰ Flach har i flera brev till Sundberg betygat hans oersättlighet för protektionisterna och riket och även yttrat sig i lika översvallande vändningar till Gillis Bildt. Enligt Flach var

¹⁹ Reuterswärd t. Wennerberg 28/12 1887 (G 324 e UUB).

²⁰ Boström t. L. Eklund 4/12 1887 (E. G. Boströms saml. RA).

ärkebiskopen »den bäste och den ende, som kunde gå i spetsen för oss och bistå oss i kampen för vår goda saks framgång».²¹

Materialet är i huvudfrågan entydigt. Protektionisterna ville mycket gärna se Anton Niklas Sundberg i spetsen för en tullvänlig regering. Därmed överensstämmer också uppgiften att den protektionistiska partistyrelsen i slutet av januari var uppkallad till slottet och försäkrade kungen på dennes begäran, att den skulle stödja en regering Sundberg.²²

På en annan punkt är dock de tre protektionistiska brevskrivarna betydligt mera mångtydiga. Det gäller den blivande ministärens utseende. Skulle det bli ombyte på alla statsrådposter eller skulle protektionisterna endast tillsätta vissa viktigare táburetter.

Reuterswärd nöjer sig med att säga, att det krävs en »generalrensning» inom ministären.²³ Boström uttalar sig i ett par brev tydligare. Han ber Eklund att denne i sin tidning skall propagera för en homogen ministär, eftersom det krävs en regering som inte haltar utan som kan leda protektionisterna i riksdagen med fast hand.²⁴ Kabinettskammarherren Flach motsäger sig själv på ett förvirrande sätt. I ett brev till Gillis Bildt i oktober framhåller han en försoningsministärs stora förtjänster, medan han i november med gillande omtalar för Sundberg, att kungen nu tänker tillkalla ärkebiskopen och anbefalla honom att bilda en »en ren protektionistisk ministär».²⁵ I början av december råder dock Flach Sundberg att behålla några av de gamla frihan-

²¹ Flach t. Sundberg 26/11, 3/12 1887 (T 1 ci UUB). Citatet ur Flach t. Bildt 5/1 1888 (Bildtska saml.). Flach säger att han fått denna plats, då Bildt som protektionisterna först hoppats på tackat nej.

²² Reuterswärd t. Wennerberg 26/1 1888 (G 324 e UUB). Jfr Oscar II t. Sundberg 25/1 1888 (T 1 ci UUB).

²³ Reuterswärd t. Wennerberg 28/12 1887 (G 324 e UUB).

²⁴ Boström t. Eklund 31/12 1887, 12/1 1888 (E. G. Boströms saml. RA). I de båda breven 16/1 och 18/1 uppehåller sig Boström endast vid det nya protektionistiska riksdagspartiet i andra kammaren.

²⁵ Sitxen Flach t. G. Bildt 1/10 1887 (G. Bildts saml.). S. Flach t. A. N. Sundberg november 1887 och 26/11 1887 (T 1 ci UUB).

delsministrarna i sin regering: »Fackministrarna (utrikes, lant- och sjöförsvars) de kunna väl kvarstå t. v. i en protektionistisk ministär, ty huvudsaken är väl att *förste* mannen i den nya ministären är *ren protektionist*.»²⁶

Det ovan refererade materialet är motsägelsefullt. Besynnerligt är att man är fullständigt ense om Sundbergs utomordentliga lämplighet trots att det torde ha varit allmänt känt att han omedelbart började sonderingarna för en blandad ministär genom flera överläggningar med bl. a. Ehrensvärd och Hammarskjöld. Den misstanken gör sig utan tvivel gällande, att Boström i sitt brev till Eklund mindre utsade sin egen mening än den han önskade att Eklund skulle föra till torgs i sin tidning. Det synes icke otroligt, att protektionisterna ur taktisk synvinkel ville framföra kravet på en homogen ministär.²⁷ Att de skulle ha uppriktigt önskat en sådan motsäges av att den statsministerkandidat kring vilken alla enhälligt slöt upp aldrig synes ha haft en tanke på att träda i spetsen för en ren protektionistisk kampregering.

Anmärkningsvärt är också att partiledaren i första kammaren Patric Reutersvärd avfärdar frågan om ministärens utseende i en enda mening medan han åtskilliga sidor diskuterar taktiken vid utskottstillsättningen och berättar om den nya partibildningen i första kammaren. Man känner sig frestad att anta, att frågan om några frihandelsstatsråd skulle stanna kvar eller icke var av underordnad betydelse för protektionisterna. Viktigare var utskottstillsättningen, den nya partibildningen och att man fick ett bestämmande inflytande inom ministären.

Från den Bildtska regeringsbildningsveckan skall uppmärksamheten riktas på tre brev från Sixten Flach till Gillis Bildt. Under den Sundbergska kandidaturen gjorde sig Flach till tolk för skiftande åsikter. Ena veckan förordade han en ren ministär

²⁶ Sixten Flach t. A. N. Sundberg 3/12 1887 (T 1 ci UUB).

²⁷ SUNDBERG s. 73 har framfört tanken på att protektionisttidningarnas krav på homogen ministär har varit agitatoriska till sin karaktär. Jfr nedan s. 183.

medan han den andra uppmanade Sundberg att behålla några av de frihandelsvänliga ministrarna. I sina brev till Bildt är Flach mera konsekvent.

Det intressanta med breven från kabinettskammarherren till riksmarskalken under den vecka den senare bildade ministär är inte de svulstiga och omständliga uppmaningarna till Bildt att förbarma sig över »det nödställda, blödande och snart i trasor höljda, knäböjande fäderneslandet»²⁸ utan de många och utförliga upplysningarna om Boström och andra protektionisters inställning till den blivande regeringen. I brevet från den sista januari rekommenderar Flach Bildt att ta kontakt med Boström så snart som möjligt, eftersom denne är mycket väl insatt i personfrågor. Flach påstår, att han »igår» hört honom säga »att han gärna skulle vilja vara med om att E. E. behöll kvar inom sin nya ministär vilka E. E. ville ha kvar av de gamla – blott E. E. vill taga hand om ledningen».²⁹ Även senare återfinns Boström ivrigt pläderande för Bildt och en blandad ministär av den typ som senare kom till stånd.³⁰ I sitt sista brev berättar Flach dessutom om en »politisk middag» med några inflytelserika protektionister, varvid det i »rökrummet» blivit åtskilligt talat om den regering som var under bildande. »Alla utan undantag» var nöjda med att Bildt »åtagit sig att föra statsrodret och leda det eljest snart förlisande statsskeppet i en säkrare hamn». Flertalet hade dock varit missnöjda med Bergström men Boström hade tagit honom i försvar och sagt, att han var en stor administrativ begåvning och att han därför var mycket värdefull.

De Flachska brevens källvärde är diskutabelt. Hans viktigaste motiv kan misstänkas vara att stå väl med den nye statsministern – antingen han skulle heta Sundberg eller Bildt. Det går dock inte att avfärda honom endast med dessa ord. Han åtnjöt utan

²⁸ S. Flach t. G. Bildt 31/1 1888 (Bildtska saml.).

²⁹ Ibid.

³⁰ S. Flach t. G. Bildt onsdags middag [1/2 1888], 4/2 1888 (Bildtska saml.).

tvivel Bildts förtroende³¹ och Boström arbetade aktivt för hans inval i första kammaren.³² Han uppmanar också Bildt att med det snaraste ta kontakt med Boström.³³

Per Sundberg menar, att Boström har bytt åsikt under krisens sista dagar. Han skulle ha övergivit det krav på homogen ministär, som han framfört i brev till Eklund för att få komma med i ministären.³⁴ Om man accepterar, att Boström i sina brev till Eklund omtalade sin verkliga uppfattning och att även Flach återger Boströms uppriktiga mening, så måste detta utan tvivel vara fallet. Det verkar dock mindre troligt att protektionistledaren i andra kammaren på drygt fjorton dagar så till den grad ändrat uppfattning, att han ena gången häftigt propagerar för en homogen ministär och den andra säger, att det inte spelar någon roll om Bildt tar med några frihandlare. Ja, t. o. m. försvaret planen på att P. A. Bergström skall ingå i ministären.

Tidigare har antagits att Boström i breven till Eklund endast uttrycker en åsikt han önskar skall framföras i den protektionistiska pressen. Uppfattningen styrkes möjligen av hans positiva omdömen om Sundberg och hans entusiasm inför den blandade regeringen Bildt. Troligen ansåg Boström – liksom Reuterswärd – att det var fullt tillräckligt att protektionisterna hade besatt alla platser i bevillnings- och konstitutionsutskotten samt att tullvännerna i båda kamrarna slutit sig samman i fasta parti-grupperingar.

IV

Pressmaterialet spelar en avgörande roll för Kihlbergs och Petrés framställningar av regeringskrisen. Det är bl. a. genom

³¹ Se bl. a. Bildt t. Flach 9/1 1888 (Flachska autografsaml. RA).

³² Boström t. L. Eklund 31/12 1888 (E. G. Boströms saml. RA). Flach kom på hösten 1888 in i första kammaren och enligt vad Norrköpings Tidningar uppger, så hade protektionistiska centralkommittén inom länet verkat för hans val. Norrköpings Tidningar 19/9 1888.

³³ S. Flach t. G. Bildt 31/1 1888 (Bildtska saml.).

³⁴ SUNDBERG s. 65.

jämförelsen mellan protektionistpressens krav på homogen ministär och den blandade Bildtska regeringen som man kommit fram till att regeringskrisens upplösning blev en seger för kungamakten och ett nederlag för de parlamentariska makthavarna.

Sundberg har i samband med sin genomgång av pressen gjort en intressant anmärkning vad beträffar de protektionistiska tidningarnas källvärde. Han har noterat, att trots tulltidningarnas envisa krav på en ren protektionistisk regering är de ändå relativt belättna när den Bildtska blandade ministären väl kommit till stånd. Nya Dagligt Allehanda tar t. o. m. både Ehrensvärd och Bergström i försvar och påpekar de bådas stora meriter i administrativt avseende. Sundberg gör den reflektionen, att »de parlamentariska krav, som tidigare med sådan kraft framförts i de protektionistiska tidningarna, hade tydligen varit starkt agitoriska till sin karaktär».¹

Sundberg har inte närmare prövat den tanke han framkastat. Han har inte heller dragit den naturliga konsekvensen av påståendet. Detta skulle nämligen föra med sig att den tullvänliga pressen ej utan vidare kan användas då det gäller att fastställa protektionisternas åsikter. De i tidningarna framförda kraven var kanske inte allvarligt menade utan gjordes främst av taktiska skäl. Ett av de viktigaste bevisen för att protektionisterna skulle ha varit tvungna att göra avkall på sina ursprungligen uppställda krav skulle därmed försvinna.

Det lär dock vara mycket svårt att få ett definitivt svar på frågan om pressens representativitet. Dess verkliga inställning till regeringsbildningen går knappast att klarlägga annat än genom ingående tidningshistoriska undersökningar och genom att flera brev från det protektionistiska lägret avslöjar mera om åsikterna och diskussionerna inom partiet.

Kravet på utförligare pressundersökningar är lätt att ställa men svårt att uppfylla. Ingen av de protektionistiska tidningarna

¹ SUNDBERG s. 73, jfr även s. 30.

har något brevarkiv bevarat och även i de fall där det finns en korrespondens mellan redaktören och en ledande partiman är svårigheterna väsentliga. Såsom ovan konstaterats ifråga om Boströms brev till Ludvig Eklund säger knappast breven något annat än vad Boström önskade att Eklund skulle framföra för åsikter i sin tidning.

Det må även framhållas, att det fanns starka variationer mellan de tullvänliga huvudstadstidningarna Vårt Land, Svenska Dagbladet och Nya Dagligt Allehanda. I regeringskrisens slutskede fördes t. o. m. en debatt mellan Svenska Dagbladet och Nya Dagligt Allehanda om vem som i verkligheten bildade ministär i Sverige. Den förra var under Axel Jäderins ledning ett protektionistiskt frifräsarorgan och hade en annan principiell syn på vem som var den egentlige regeringsbildaren i Sverige än kollegan Nya Dagligt Allehanda.²

Kihlberg och Petré ansåg sig kunna använda pressen då det gällde att fastställa protektionisternas åsikter. Sundberg har därvid kommit med vissa reservationer. Man torde kunna gå längre än Sundberg och fastslå, att man är skyldig en mycket noggrann positiv bevisföring innan man sätter likhetstecken mellan parti-press och partimening. Detta gäller i speciellt hög grad en så komplicerad politisk situation som den vilken var rådande under regeringskrisen 1887–1888.

V

Den gjorda undersökningen har visat nödvändigheten av en noggrann analys av källmaterialet. Faran av att det privata material, som i sådan mängd grupperar sig kring moderna politiska kriser övervärderas är stor. Materialets omfattning gör att man ofta i detalj tycker sig kunna fastställa händelseförloppet: breven och dagböckerna ger även i de flesta fall ett förtroligt och förtroendeingivande intryck.

² Svenska Dagbladet 7/2 1888. Jfr även IVAR ANDERSSON, Svenska Dagbladets historia Del I 1884–1940. Sthlm 1960, s. 41 ff.

Kravet på noggrann analys och kritisk kontroll av materialet finns alltid – inte minst vad gäller källor av »privat» natur. Den här diskuterade frågan om regeringsbildningen ger ett exempel på hur detta material genom tendens och inbördes beroende ger en ensidig bild även i ett fall där källäget ytligt sett förefaller osedvanligt gott. Förhållandet kan belysas genom ett exempel på en av de avgörande punkterna i det här behandlade händelseförloppet.

Per Sundberg talar i sin avhandling upprepade gånger om en Bildts »preliminära» lista.¹ Denna spelar en stor roll för hans analys av regeringskrisen. Han menar att denna innehållit flera ultraprotektionister men att dessa fått strykas på grund av kungens och utrikesminister Ehrensvärds motstånd. Tullvännerna fick överge de mål som uppställts och godtaga moderata och frihandelsvänliga statsråd.

Uppgiften om den »preliminära listan» har Sundberg fått från Krusenstjernas dagbok men hänvisar även till Hammarskjölds, där liknande uppgifter förekommer.² Som ovan visats är Krusenstjerna i de flesta fall en dålig källa vad beträffar regeringskrisen. Så gäller i speciellt hög grad uppgiften om de protektionistiska önskemålen. Krusenstjerna uppger nämligen att han har fått meddelandet om listan från Themptander som i sin tur hört den från Ehrensvärd, vilken fått den av Bildt. Det måste anses väl djärvt av Sundberg att i sin tur förutsätta, att Bildt fått listan av den parlamentariska kommittén.³

I själva verket finns det mycket som talar emot att en dylik lista på allvar skulle ha diskuterats. Märkligt är nämligen att utrikesministern i sitt försvarsbrev till Beck Friis ej nämnt ett enda

¹ SUNDBERG s. 47, s. 48, s. 53, s. 63, s. 65.

² I en not markerar SUNDBERG s. 47, att Krusenstjerna »fått sina uppgifter från Themptander, som i sin tur informerats av Ehrensvärd», men anser tydligen inte att detta bör få några källkritiska konsekvenser.

³ SUNDBERG s. 47.

ord om de »ultraprotektionistiska» kandidaterna. Det skulle annars ha passat utmärkt med den tendens som finns i Ehrensvärds brev att framhålla sin egen insats, då det gällt att förebygga parlamentariska prejudikat. Uteslutandet av Rydin, Bostrom och Liss Olof Larsson från ministerlistan skulle utan tvivel ha varit en fjäder i hatten för Ehrensvärd att ståta med för Beck Friis. I Bergströms omfattande redogörelser finns ej heller något nämnt om den preliminära listan. Och inte ens Themptander har funnit anledning att i sin dagbok nedteckna någon uppgift härom.⁴

Källmaterialet lämnar endast mycket begränsade uppgifter om protektionisternas ursprungliga önskemål. Med säkerhet kan fastställas att den protektionistiska partiexekutiven sammanträtt en gång inför kungen och två gånger inför Bildt.⁵ Vid sammanträdet inför kungen avgavs en försäkran om att partiet skulle ge ärkebiskopen sitt stöd, om denne accepterade statsministerposten. För detta talar såväl ett brev från Reutersvärd till Wennerberg som ett från Oscar II till Sundberg.⁶ Om vad som förhandlades mellan protektionisterna och Bildt lördagen den 28 januari är intet känt. Det kan dock inte råda någon tvekan om att kommittén förklarar sig villig att stödja en ministär under riksmarskalkens ledning. Detta utgjorde själva förutsättningen för Bildts ministärbildning. Det tredje med visshet kända sammanträdet ägde rum söndagen den 5 februari 1888. Ej heller från detta finns uppgifter av värde. Att tullvännerna då godkänt den Bildtska blandade ministären – vilken kunde ta plats i konselj-salen dagen efter – bekräftas emellertid av ett brevkoncept i den Bildtska samlingen. Brevet är ställt till Oscar II och daterat den

⁴ Den dag Krusenstjerna har sin protektionisternas preliminära lista nedtecknad har Themptander en annan lista, där intet av »ultrasnamnen» finns med. Themptanders dagbok 1/2 1888.

⁵ SUNDBERG s. 65.

⁶ Oscar II t. Sundberg 25/1 1888 (T 1 ci UUB). Reutersvärd t. Wennerberg 26/1 1888 (G 324 c UUB).

14 maj 1888: »I politiskt hänseende är det med avseende på framtiden tröstande att se huru det samband som vid riksdagens början knöts emellan första och andra kammarens majoriteter blivit fastare under riksdagens lopp. Jag tvivlar nu ej på att det för kommande riksdag bliver ändå fullständigare. De män som representerade detta samband när Eders Majestät inkallade mig i sitt råd hava hållit vad de lovade mig. Jag har en enskild middag för dem avslutningsdagen för att med glaset i hand tacka dem härför.»⁷

Av källmaterialet från protektionistiskt håll går även att fastställa att tullvännerna med glädje har hälsat de båda statsministerkandidaterna. Ifråga om Bildt förmärks ingen dissonans och vad beträffar Sundberg synes den ha varit obetydlig.⁸ Ingenting är känt om att man önskat någon mera utpräglad tullvän som chef för regeringen. Både Sundbergs och Bildts tullpolitiska uppfattningar har tydligen ansetts fullt tillfredsställande. Dessa var även övertygade protektionister och har på intet sätt undervärderat vikten av ett aktivt stöd från riksdagens sida. Ärkebiskopen återkommer ideligen till förhållandet inom riksdagen i sina brev till Oscar II. Bildt sammanträdde vid början och slutet av sin regeringsbildning med partistyrelsen. Bildt har även under 1887 hävdad en självständig politisk uppfattning gentemot Oscar II.

Den tidigare forskningen har framhävt kungens och kronprinsens roll vid regeringsbildningen. Den har därvid varit beroende av ett ensidigt material. Det kan ifrågasättas om man icke – med

⁷ Bildt t. Oscar II 15/5 1888 (Koncept i Bildtska saml.).

⁸ Andrakammarprotektionisten Nils Petersson i Runtorp skriver 14/12 1887 till Carl Ifvarsson och förklarar, att ärkebiskopen skall bli statsminister, vilket han inte »glädes åt» men han tillägger att det kan »väl ej bli sämre än vad det varit». Brevet bör dock ses som ett svar på ett brev från Carl Ifvarsson 7/12, där denne gör ett utfall mot »präst- och ämbetsmannaväldet». Breven avtryckta i EDWARD THERMAENIUS, Svensk bondepolitik. Memoarer och brev. Uppsala 1931, s. 239 f och 237 ff.

större rätt – skulle kunna hävda den designerade statsministerns och tullvännernas stora inflytande. Materialet från de direkta förhandlingarna är på avgörande punkter motsägelsefullt. Till den ensidiga bilden av händelseförloppet har också bidragit, att protektionisterna i sin egenskap av konservativa inte velat ge något »parlamentariskt» prejudikat. Någon »motpropaganda» på denna – för kungen centrala – punkt har de därför inte haft anledning att föra.

Frågan är emellertid om något av statsråden inträtt på kungens initiativ. P. A. Bergström och Albert Ehrensvärd ingick till synes i regeringen efter krav uppställt från Bildt. Kungen hade endast att uppfylla Bildts »ultimatum». Ehrensvärd uppställde bland sina villkor att statsråden Krusenstjerna och Lovén skulle kvarstanna inom ministären. Även i fråga om dessa båda hade majestätet således endast att uppfylla ett ultimatum, då han övertalade de båda att bli kvar. Bildt har under instämmande från Bergström och Ehrensvärd beslutat att Wennerberg skulle kallas till ecklesiastikministertaburetten och att Fredrik von Essen skulle anförtros chefskapet för finansdepartementet. Kungen och kronprinsen sökte motarbeta Wennerbergs kallelse men de fick böja sig och Oscar II fick göra sitt bästa att övertyga Wennerberg om hans oersättlighet. Till en konsultplats önskade kungen S. O. G. Bergius. Bildt ville dock istället ha andrakammarprotektionisten Gustaf Lönegren och denne kallades också.⁹

Kungens inflytande på ministärbildningen är uppenbarligen överskattat. I själva verket har hans uppgift mera varit att medla och övertala sådana statsråds kandidater vilkas inträde krävts

⁹ Att Bildt förutsatte Bergströms och Ehrensvärds acceptering för sitt eget framgång av hans brev t. Oscar II tisdags f. m. [31/1 1888] (Koncept i Bildtska saml.). Av Ehrensvärds ultimatum framgår att han krävde att Bergström, Krusenstjerna och Lovén skulle ingå i regeringen. (Avskrift av Ehrensvärds ultimatum daterat 1/2 1888 i Bildtska saml.) Om Wennerbergs inträde och kungens avoghet mot denne se odaterat brev Bildt t. Ehrensvärd (Tosterupssaml. RA). Om von Essen och Bergius bl. a. Bergström t. Bildt 3/2 1888 (Bildtska saml.).

från annat håll. Oscar II har dock vetat att spela sina kort väl. I tal och skrift har han framhållit sina egna insatser och betonat den seger vilken kungamakten vann vid regeringskrisen 1887–1888.

En seger lyckades han därigenom odisputabelt vinna – uppfattningen om kungen som »regeringsbildare» har blivit den vedertagna.

Stig Hadenius

SUMMARY

A prolonged and difficult Cabinet crisis arose in November 1887 when the pro-Free Trade Government under Robert Themptander announced its intention to resign on account of the changed distribution of forces in Parliament. According to the scholars who have studied this crisis in detail – Leif Kihlberg, Torsten Petré and Per Sundberg – its outcome meant a victory for the monarchy. On the whole they agree that Oscar II ably maintained the interests of the monarchy in the face of threatening parliamentary precedents. Research on the subject is well documented, as those figuring in the events have left comprehensive collections of letters and diaries. These sources have been in general use, but apparently without being subjected to any true critical analysis.

Robert Themptander and his colleagues in the cabinet, C. G. Hammarskjöld and J. E. von Krusenstjerna, kept diaries during the crisis. These are second-hand sources, however, as none of the authors was closely involved in the formation of the government. The dominating source of both direct and indirect information is Oscar II, who provided especially Themptander with news about the progress of the crisis. None of the diarists had any appreciable contact with the Protectionist cabinet candidates.

Oscar II has described the Cabinet Crisis in his memoirs. One trend clearly emerges from his notes. He attempts to show that he was able to foil threatening parliamentary precedents and neither mentions his contacts with the leaders of the Protectionist Party in Parliament nor the difference of opinion in the customs question between him and the future Prime Minister, Gillis Bildt. The divergence in their attitudes emerges clearly in some letters from Bildt to a colleague in the Administration of the Royal Household, Sixten Flach.

There is reason to suppose that Oscar II in his notes to the resigning ministers has tried to stress the part played by himself and to divert attention from the contributions made by the Protectionist Party in Parliament. The Ministers were unable to supplement their knowledge with information from the Protectionist side, as their contacts there were negligible.

The great amount of correspondence may be divided into three groups. The first consists of letters exchanged by the negotiating parties in the crisis: the King, the designated Prime Minister and the aspirants to the Cabinet. The King's letters to the first candidate to the office of Prime Minister, Archbishop Anton Niklas Sundberg, are of remarkably official character. They are no private letters in usual sense of the word, but appear from the outset to have been destined for the place in the Royal argument that they now occupy in Oscar II's memoirs. In style and composition Sundberg's letters to the King, too, seem to be written with an eye to the taste of the latter. In handing in his resignation the Archbishop has omitted to state certain motives unpleasant to the Monarch. As to the many letters to Gillis Bildt during the time he was forming his cabinet, it should be noted that only one of the Protectionist Ministers has contributed to this collection whereas the Free Trade Ministers were very assiduous correspondents. The impression left on the reader is therefore slightly distorted.

The second group consists of letters of the Free Traders directly involved in the crisis. The principal writers are the Foreign Minister, Albert Ehrensvärd, and the future Minister of Justice, P. A. Bergström. All the letters are in the nature of defence, the authors' purpose being to forestall the criticism their participation in the Cabinet was to ingratiate himself with the future Prime Minister.

The few letters making up the third group have been penned by Protectionists. Thus the leading advocate for this party in the Second Chamber, E. G. Boström, on several occasions wrote to the editor of *Norrköpings Tidningar*, Ludvig Eklund. These letters naturally say more about what Boström wanted Eklund to write in his paper than about his sincere convictions apart from propaganda considerations. The letters from Sixten Flach to Gillis Bildt give a certain amount of inside information concerning the state of mind in the Protectionist camp, but they must be used with caution as the writer's chief aim seems to have been to ingratiate himself with the future Prime Minister.

In the earlier works press comments have been one of the principal sources used to clarify the standpoint of the Protectionists concerning the way the crisis should be solved. No one has, however, succeeded in establishing a connection between the pro-protectionist Stockholm dailies, *Nya Dagligt Allehanda*, *Vårt Land* and *Svenska Dagbladet* and the executive of the Party. Quite possibly the press demands for a homogeneous Cabinet are a matter of strategy. Unless direct proof can be adduced it is impossible to equate the measures urged by the newspapers with the official attitude of the Party.

An analysis of the sources documenting the Cabinet Crisis 1887–1888 shows that the King is responsible for a large part of the material and that the Protectionist side has left little to draw upon. It appears probable that the attitude formerly held by scholars, that the solution of this Crisis meant a victory for the Monarchy, is based partly on the acceptance of clearly pro-royal sources and partly on the fact that the Protectionists left so little in writing.

Of the Ministers in Bildt's Cabinet not one seems to have owed his appointment to the initiative of the King. On the contrary, several of the King's proposals were turned down. The part played by the Protectionist Party executive was considerable. Gillis Bildts contact with the latter was intimate, and it endorsed both his own candidature and that of his Ministers.